

NÉMETH JÁNOS

Kötelezvényhitelesítés és írástudás a 17–18. századi Sopronban

A korai alfabetizáció egy adott népességen belüli aránya és megoszlása kutatásának egyik elsődleges forrása az aláírások. A vizsgált forráscsoportokban az aláírásnak jellemzően jogi funkciója volt (kötelezettségvállalás, rendelkezés igazolása a rendelkező, illetve tanúk által), és az adott jogi funkcióra vonatkozó formai követelmények azt is meghatározhaták, mely esetekben volt szükség aláírásra.

Az okirathitelesítés egyéb formáinak összefüggése az aláírásokkal közismert,¹ ám a kérdés kevésbé kutatott,² az alfabetizációkutatásban sem jelenik meg hangsúlyosan. Jelen dolgozat az aláírni tudás mértékét és megoszlását vizsgálja a 17–18. századi Sopron lakosságában, az aláírásokat a kötelezvényhitelesítés összefüggésébe helyezve.

Az alfabetizáció népességen belüli arányának megállapításához a szakirodalom általában aláírással hitelesített magánokiratokat és anyakönyveket vizsgál.³ Anglia, Franciaország és Hollandia egyházi jegyzőkönyveiben legkésőbb a 18. századtól a vőlegény vagy mindkét házasulandó fél aláírásával erősítette meg házassági szándékát. A bíróságok előtt tett tanúvallomásokot a tanúk szintén gyakran aláírták.⁴ Németországban, Ausztriában és Magyarországon azonban mindkét

forrástípusban hiányzik az aláírás. Az alfabetizáció mértékét ezekben az országokban ezért csak egyes kivételes forrásadottságú helyek, illetve területek esetében lehet megállapítani. Ilyen az a néhány tucat Oldenburg melletti falu, melyekben az evangélikus papok a 17. és 18. században összeírták az írni és olvasni tudó lakosokat.⁵ A magyar alfabetizációkutatás statisztikailag kiértékelhető adatokat kötelezvényekben, végrendeletekben, osztálylevelekben, egyezséglevelekben, uradalmi gazdasági iratokban, hiteleshelyek előtt tett felvállásokban, úrbrendezési iratokban és néhány egyéb irattípusban talál. Ezeket a forráscsoportokat eddig néhány, főként dunántúli terület és mezőváros, valamint a szabad királyi város Győr esetében értékelték ki, illetve vizsgálták meg.⁶

Jelen dolgozat az aláírni tudás mértékét és megoszlását vizsgálja a 17–18. századi Sopron lakosságában a Soproni Levéltárban őrzött nem nemesi kiállítótól származó kötelezvények tükrében.⁷ A reverzálisfondban található 562

¹ Vö. *Matthias Senn*: Siegel in der Neuzeit. In: *Historisches Lexikon der Schweiz*. 2012, online kiadás: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D12808.php/>, utolsó megtekintés 2017.9.22-én.

² A történeti Magyarország vonatkozásában a kérdéssel tudomásom szerint egyetlen tanulmány foglalkozik részletesen: *Neumann Tibor*: Királyi aláírás és pecséthasználata a Jagelló-kor elején. *Turul*, 83 (2010) 2. sz. 33–53. Az európai szakirodalom bőségebb, azonban elsősorban a királyi, pápai és közjegyzői oklevelek hitelesítésének módjait vizsgálja.

³ Az aláírni tudás mértéke nem feltétlenül egyezik meg teljesen az írni-olvasni tudás mértékével. Vö. erről *Béatrice Fraenkel*: *La signature*. Genève d'un signe. Gallimard, Paris, 1992. 155sk.

⁴ Franciaországban az igazságszolgáltatás képviselői (bírók), valamint az az 1539-es villers-cotterêts-i (§52, 62, 175), majd az 1554-es fontainebleau-i rendelet óta a bírók, ügyvédek, közjegyzők és papok számára királyi rendeletek írták elő az ítéletlevelek, születési anyakönyvek, közjegyzői és jegyzői dokumentumok, szerződő felek számára pedig a szerződések aláírással történő hitelesítését; vö. *Isabelle de Lamberterie*: *La valeur juridique de la signature, perspective de longue durée*. *Hypothèses*, 9 (2006) 361–370; a villers-cotterêts-i rendelet kiadása: *Isambert / Decrusy / Armet*: *Recueil général des anciennes lois françaises depuis l'an 450, jusqu'à la révolution de 1789*. Tome XII. 1514–1546. Paris, 1828. 600–640. A rendeletek végrehajtása a francia királyság középső területein történt meg a legkorábban, más területeken azonban száz évnél is tovább elhúzódott, *B. Fraenkel*: *La signature*, i. m. 158.

⁵ *Tóth István György*: *Mivelhogy magad írást nem tudsz*. Az írás térhódítása a művelődésben a korai Magyarországon. Budapest, 1996. 237–242.

⁶ A forrástípusokat felsorolja és azok vizsgálatára szakirodalmi példákat ad *Hudi József*: *Az írni-olvasni tudás helyzete Veszprém megyében 1797-ben*. *Acta Papensia*, 2 (2002) 161–171. Győrre l. *Horváth József*: *Írásbeliség és végrendekezési gyakorlat Győrben a XVII. században*. In: *Acta Papensia*, 2 (2002) 81–98, a Dunántúlra pedig *Tóth István György* publikációit, különösen *Tóth I. Gy.*: *Mivelhogy magad írást nem tudsz*, i. m.

⁷ Jelen cikk a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára Prof. Dr. Mollay Károly, Sopron város díszpolgára, a Soproni Szemle főszerkesztője születésének századik évfordulója tiszteletére szervezett emlékkonferencián, 2013.11.14-én elhangzott azonos című előadás csekély mértékben bővített írott változata. Az aláírásvizsgálat a soproni német kancelláriai nyelv magánszemélyek írott nyelvhasználatára gyakorolt stílushatása kutatásának összefüggésében született, ezért azt a forráscsoportot – ti. a kötelezvényeket – vizsgálja, amelyben a legnagyobb valószínűséggel maradhettek fenn mind magánszemélyek által írt szövegek, mind az ezek nyelvi mintájául szolgálhatott kancelláriai keletkezésű szövegek. Nem vizsgálja a magánokiratok egy másik csoportját, a Sopronban fennmaradt több ezer végrendeletnek az aláírásait (az aláírás jogi szerepének kialakulásához a végrendeletekben vö. *B. Fraenkel*: *La signature* i. m. 31). Egy 100, 1640 és 1780 között íródott végrendeletből álló minta vizsgálata alapján ugyanis az aláírások többsége a városi tanács tagjaitól és a városjegyzőktől mint tanúktól származik (az átnézett végrendeletek a következők közül találhatók: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Soproni Városi Levéltár (= SVL) Oe Testamenta Lad. A Fasc. II–III, Lad. B Fasc. II–IV). A végrendeletek ritkán írtak alá, s jellemzően a városvezetésbe tartozó lakók szűk és írástudó csoportjából választottak

kötelezvényhez⁸ 1212 kiállítási és hitelesítési cselekmény tartozik, amelyek 960–963 kiállító és hitelesítő között oszlanak meg. Amennyiben egy kötelezvényt több kiállító állított ki, azt ugyanannyi kiállítási cselekménynek tekintettem. Johann Bernhard Lochner (11 hitelesítés) és Erhard Adam Resch (70 hitelesítés) ügyvédek kivételével a többszörös hitelesítők, illetve kiállítók rendszerint 2–3 iratot hitelesítettek vagy állítottak ki. A kötelezvények megoszlása a vizsgált időszakban (1569–1786) nem egyenletes. Több évtizedből nem maradt fenn kötelezvény, vagy csak csekély számú: 1569-től 1590-ig mindössze 3, 1593 és 1614 között egyetlen sem, 1681-től 1700-ig 3, 1721-től 1770-ig tíz. Ezeket a kötelezvényeket a statisztikai értékelésekben nem vettem figyelembe. A fennmaradó időszakot – két kivétellel – 20 éves szakaszokra osztottam. A statisztikailag kiértékelhető kötelezvények száma ezekben az időszakokban a következő:

1590–1592: 23
 1615–1640: 66
 1641–1660: 282
 1661–1680: 113
 1701–1720: 25
 1771–1790: 30

Nem minden kötelezvényt állítottak ki, illetve hitelesítettek soproni lakosok. A 963 kiállító és hitelesítő közül 370 (az iratkiállítás időpontjában) Sopronon, és hét jobbágyközségén kívül lakott (38,42%). További 106 (11%) a jobbágyközségek lakosa volt. A kiállítók és hitelesítők fele tehát nem volt soproni. Ha ezt a csoportot figyelmen kívül hagyjuk, akkor főleg az 1630 és 1680 közötti évtizedek ígérnek statisztikailag reprezentatív mintát az alfabetizációkutatás számára. Az alábbiakban látni fogjuk azonban, hogy a 18. század elejéről származó kis számú kötelezvényből szintén világos kép rajzolható meg az alfabetizáció akkori mértékéről. Az 1590–92 között készült 23 reverzális ellenben nem, vagy csak nagyon korlátozott mértékben reprezentatív. Közülük ugyanis 21 kötelezvényt ugyanabban az ügyben, nevezetesen az elhunyt soproni pap, Johann Schwendtner örökségével kapcsolatban állítottak ki.

A fennmaradt kötelezvények 1680-ig tartó megszakítatlan sora 1615-ben indul. Hogy miért pont ekkor, és miért éppen az 1679–80. évi nagy pestis után szakad meg a sor, amikor az örökösödési eljárások, s ezzel együtt a kötelezvények számának emelkedését várnánk, hogy azután két évtizedes szünet

tanúkat, ezért a végrendeletek a soproni lakosság alfabetizációs rátájának vizsgálatára – egy tanulmány keretében – kevésbé alkalmas forráscsoport. Az említett, 100 végrendeletből álló minta áttekintése alapján a végrendeletek tanúk általi hitelesítésében a pecsét melletti aláírás használat egyébként később terjedt el, mint a kötelezvények aláírása a kiállító által. Az aláírás hiányán kívül a végrendeletek záró formulája még az 1670-es években is csak ritkán említi, hogy a végrendelező a tanúkat a pecsételéssel mellett a végrendelet aláírására is kérte. Az egyik első említés Eva Regina Bischoff 1665. évi végrendeletében található, l. *D. Szakács Anita: Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit. / 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténet forrásai. Ödenburg / Sopron, 2008. 90.*
⁸ SVL 1003 j) = Oe Lad. XXVI. et AA. Variae reversales; 1569–1786.

után 1700-ban csekélyebb intenzitással újra folytatódjon, egyelőre nem ismert. A kérdés túlmutat jelen cikk tárgyán, jövőbeni vizsgálata azonban segíthet megismerni a járványok idején történő végrendelezési gyakorlatot is.

A statisztikai számításokban figyelembe vehető reverzálisokban található aláírások száma nem áll egyenes arányban az írástudó személyek számával. Az aláírásnak ugyanúgy hitelesítő szerepe volt, mint a pecsétnek. Hogy egy oklevél hitelesítéséhez mikor volt szükség saját kezű aláírásra, az a kötelezvénytípusok, illetve a pecsét- és aláírás használat összehasonlító vizsgálatából derül ki.

1658-ig az aláírás nélküli kötelezvények vannak többségben,⁹ jóllehet az 1640-es évektől a kiállító és a jelenlévő, gyakran ügyvéd foglalkozású tanúk pecséttel történő hitelesítése mellett utóbbiak a kötelezvényeket alá is írják. Amennyiben valaki nem rendelkezett pecséttel, a kötelezvényhitelesítésnek ebben az elsősorban pecsét használattal történő időszakában, de még a 18. században is, a hitelesítés más személy pecsétjével is történhetett.¹⁰ A hitelességhez mindössze a pecsét tulajdonosának a kötelezvény szövegében történő megnevezése volt szükséges, mely tulajdonos többnyire tanúként is jelen volt a kötelezvény kiállításánál. Az 1640-nel bezárólag kiállított 84 értékelhető kötelezvény közül 57-et pecséttel, 24-et pecséttel és aláírással, 3-at pedig aláírással hitelesítettek. Mindemellett számos pecsétes kötelezvény kiállítója nem, vagy nem csak saját pecsétjét nyomta a kötelezvény(ek)re, hanem azt tanúkkal is lepecsételtette.

A fenti minta 85 pecséttel történő hitelesítési cselekménye közül 44, jórészt nők helyett történt hitelesítés nem saját pecséttel történt, mellyel a kiállítók az esetek többségében nem is rendelkeztek. A pecsét a kötelezvények hitelesítéséhez azokban az esetekben is elégséges volt, amikor a kiállítók igazolhatóan gyakorlott írnokok voltak. 1590-ben Johann Schwendtner pap végrendeletét csak pecsétjével hitelesítette, aláírásával azonban nem. Ugyanígy tett 1617-ben Jacob Stainer városbíró és Wolf Artner tanácsos, valamint 1637-ben Urban Mayr, az aflenzi prépostság bírása, akik egy-egy kötelezvényt nem írtak alá.¹¹ A hitelesítés formájában bekövetkezett változás nagyon világosan mutatkozik meg a több alkalommal gyámságot vállaló ügyvéd, Erhard Adam Resch által hitelesített kötelezvényekben. Resch az 1640–1672 közötti időben 70 kötelezvényt hitelesített. Az 1659-ig keletkezett 47

⁹ Például SVL Lad. XXVI. et AA. Fasc. V. Num. 290. Itt és a továbbiakban minden hivatkozott levéltári irat lelőhelye a Sopron Városi Levéltár. Fondjelzet nélkül utalok a hagyományosan így hivatkozott, az Oertel-féle iratrendezésre összeállított ladulákra, melyek fondjelzete SVL 1003 aa.

¹⁰ A pecséttel rendelkező polgárok arányáról Sopronból a 18. századból van adatunk: Tompos Ernő a soproni városi levéltárban őrzött 18. századi végrendeleteken található pecsétet vizsgálva az 1715-ből ismert 586 polgárcsalád 27%-ánál talált egyértelműen megállapítható pecsét használatot. L. *Tompos Ernő: Címeres pecsétek különös tekintettel a polgári címerekre. Soproni Szemle, 6 (1942) 42–54, 126–130, 177–183, 270–276, különösen 45.* A polgári pecsét használat közép-európai szakirodalma csekély, s még ritkábban említi a szakirodalom a hitelesítő funkciójú aláírás elterjedésének összefüggését a pecsét használat visszaszorulásával. L. pl. *Andrea Stieldorf: Siegelkunde: Basiswissen. Hannover, 2004. 46–51, különösen 51.* A polgári pecsétek középkori elterjedéséről német nyelvterületen l. *Erich Kittel: Siegel. Braunschweig, 1970. 367–382.*

¹¹ Lad. XXVI. et AA. Fasc. I. Num. 4., 25.; Fasc. II. Num. 69.

kötelezvényből 26-ot mindössze pecsénnyomással hitelesített, és csak 21-et aláírással is (44,68%). 1660-tól azonban minden reverzálist aláírt (23).¹²

A vizsgált kötelezvények között (a továbbiakban: a korpuszban) az utolsó csak pecséttel hitelesített Sopronból 1668-ból származik,¹³ a szomszédos Sopronkeresztúrról 1680-ból.¹⁴ A pecséttel és aláírással való hitelesítésre történő átmenetben egyebek mellett az játszott szerepet, hogy körülbelül 1630 óta a kiállítók abban az esetben, ha – pl. ifjú koruk okán – még nem rendelkeztek pecséttel vagy az nem volt náluk, aláírták a kötelezvényüket. Az első ilyen eset említése 1631-ből származik: „hab ich dießen schein, vnd verzicht, weil ich der zeit mein Pedschafft nit beyhandden habe, mit aigner hand vnderschriben, vnd zu mehrer gezeignuß der sachen sonders fleiß erbetten, den Ernuesten herrn hanß Paul helden gerichtts Aduocaten in Oedenburg, daß er diesen verzichtschein, neben mier mit aigner hand vnderschriben.”¹⁵ A korpuszban további nyolc kötelezvény említi¹⁶ – az utolsó 1711-ből származik –, hogy a kiállító azért írja alá, mert nem rendelkezik pecséttel vagy otthon felejtette azt. A pecsét mint a hitelesítés elsődleges eszköze szerepe a 17. században még olyannyira magától értetődő volt a soproniak számára, hogy a kötelezvényt kiállító Sophia Meißlin, az írástudó Georg Kampel belső tanácsos lánya még 1703-ban is szükségét látta, hogy saját pecsét hiányában azt aláírása mellett egy kereszttel helyettesítse: „habe Ich Eingangs bekennende Sophia Meißlin dise VerzichtsQuitung eigenhändig unterschriben, und in Ermangelung eines eigenthuml[ichen] Pettschaffts mit vorgezeichnetem x corroboriret.”¹⁷ Ugyanezt tette a tanúként jelen lévő férje, Paul Meißl, és csak az ügyvéd Rudolf Müller nyomta rá pecsétjét, aki előtt a kötelezvény kiállítása történt.

Körülbelül 1660 után túlsúlyba kerülnek a pecséttel és aláírással történő hitelesítések. Néhány éven belül elterjed

az a szokás is, hogy a megerősítő formulában (*corroboratio*) külön megemlítik, ha az irat kiállítója nem tud írni. Ezek az utalások a soproni alfabetizáció mértéke megállapításának lényeges forrásai. Az ilyen utalásokra vonatkozó néhány korai adat (pl. egy 1636. évi kötelezvényben) ellenére a megerősítő formulák eleinte nem utalnak a kiállító írástudatlanságára. Mindössze annyit említenek meg, hogy az illető nem rendelkezik pecséttel, a kötelezvényt ezért a tanúk pecsétje és aláírása hitelesíti.¹⁸ A kiállító hiányzó írástudására szövegükben utaló korai kötelezvények¹⁹ (1636-ból, 1647-ből és 1648-ból) egyébként kivétel nélkül Sopronon kívül lakó kiállítóktól származnak. Az 1660-as évek közepétől aztán minden esetben megemlítésre kerül, ha a kiállító nem írástudó, és az kötelezvényt ezért másokkal íratja alá s pecsételteti le.²⁰

Lassanként a kötelezvényeknek a saját pecséttel és tanúk aláírásával, valamint pecsétjével történő hitelesítése sem felelt azonban már meg a hatóságok kötelezvényhitelesítésre vonatkozó kívánalmainak. A kiállítónak pecsétje mellett valamilyen módon a nevét is fel kellett tüntetnie a kötelezvényeken. Szerepelnie kellett rajtuk a névaláírásának, amely nem jelenti azonban feltétlenül azt is, hogy a kiállító maga írta volna le a nevét. Néhány esetben a kötelezvény szövege megemlíti, hogy a kiállító másokkal íratva nevét pecsétje mellé, mert ő maga nem tudott írni. Így tett 1667-ben a nem soproni lakos, Maria Magdalena Pfeifferin, amikor pecsétjével megerősítette a bátyjával együtt kiállított kötelezvényét: „ich Maria Magdalena Pfeifferin aber, weiln ich deß schreibens unkündig den Edlen und Gestr[engen] herrn Georg Tauffner der N[ieder] O[esterreichischen] Landsrechten Weispoten dienstliches fleißes erbeten, daß er an stat meiner, meinen nahmen, neben den vorgedruckten petschafft, hieher geschriben hat.”²¹ A korpuszban a kötelezvénykiállító más által leírt neve és pecsétje melletti első kereszt 1661-ben jelenik meg.²²

Hogy a kereszt mikor terjed el az írni nem tudó személyek aláírásaként, egyelőre nem lehet pontosan megállapítani. 1661 és 1700 között mindössze négyszer fordul elő. 1701-től, két olyan évtized után, melyből a reverzálisfondban szinte egyáltalán nem maradt fenn kötelezvény, már bevett szokásként jelenik meg. A 18. században már minden kötelezvényt aláírással is hitelesítettek. Vagy a kiállító és legtöbbször tanúk aláírásával is, vagy tanúk aláírásával és a kiállító keresztjével,

¹² A pecséttel történő hitelesítés is változik a története során. A vizsgált időszak elején még előfordulnak esetek, amikor magát a pecsét rányomásának tényét is tanúknak kellett igazolni: „Gezeugen vmb das Insigel. Sein Die beschaiden. Hannß Khärpff, vnd Christoff Streßß” („A pecsételés tanúi a bölcs Hannß Khärpff és Christoff Streßß”) – áll egy 1592-ben Schrobhausen-ben kiállított meghatalmazó levélben (Lad. XXVI et AA. Fasc. I. Num. 21). A középkori Magyarországon a hiteles helyeken kiállított oklevelek hitelesítésének történetéhez számos értékes adattal szolgál Eckhart Ferenc. *L. Franz Eckhart: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, IX. Ergänzungsband, 2. Heft, Innsbruck, 1913/1915. 395–558), a pecséttel történő hitelesítés történetéhez l. *Kumorovitz L. Bernát: A magyar pecsét-használat története a középkorban*. 1. bővített, javított kiadás, Budapest, 1993.

¹³ Lad. XXVI et AA. Fasc. VI. Num. 405.

¹⁴ Lad. XXVI et AA. Fasc. VII. Num. 440.

¹⁵ „mivel jelenleg nincs nálam a pecsétem, ezt az igazolást, avagy kötelezvényt saját kezűleg aláírtam, s a dolog nagyobb hitelessége végett nagy tisztelettel megkértem a tiszteletreméltó soproni Hans Paul Held ügyvéd urat, hogy a kötelezvényt mellettem ő is írja alá saját kezűleg” Lad. XXVI et AA. Fasc. II. Num. 52.

¹⁶ Lad. XXVI et AA. Fasc. III. Num. 121, 165; Fasc. IV. Num. 235; Fasc. VI. Num. 371, 412; Fasc. VII. Num. 432, 452, 455.

¹⁷ „én, a kötelezvényt adó Sophia Meißlin ezt a kötelezvényt saját kezűleg aláírtam és saját pecsét hiányában a nevem elé rajzolt kereszttel megerősítettem”, Lad. XXVI et AA. Fasc. VII. Num. 449; vö. *Tóth I. Gy.: Mivelhogy magad írást nem tudsz*, i. m. 120.

¹⁸ Lad. XXVI et AA. Fasc. IV. Num. 262, 269, 272; Fasc. V. Num. 328, 330, 339, 344; Fasc. VI. Num. 361.

¹⁹ Lad. XXVI et AA. Fasc. II. Num. 66; Fasc. III. Num. 122; Fasc. III. Num. 130.

²⁰ Horváth József a győri végrendeleteken található aláírásokat vizsgálva, a 17. század második feléből származó végrendeletek esetében azonban számszerű vizsgálatot nem folytatva megfigyeli, hogy a század utolsó évtizedeiben a győri végrendeletekben „lényegesen felértékelődik az aláírások szerepe. Lassanként megjelennek a testálók aláírásai; és azt is megindokolja a lejegyző személy, ha mással kellett aláírni a testamentumot” (*Horváth J.: Írásbeliség i. m. 94sk.*).

²¹ „Én, Magdalena Pfeiferin pedig, mivel írni nem tudok, buzgó szorgalommal megkértem Georg Taufner urat, az alsó-ausztriai tartományi bíróság törvényszolgáját, hogy a nevemet helyettem az előzetesen idenyomott pecséttem mellé leírta.” Lad. XXVI et AA. Fasc. VI. Num. 401.

²² Lad. XXVI et AA. Fasc. V. Num. 348.

vagy csak tanúk aláírásával.²³ Utóbbi eset egyre ritkábbá vált, és a kiállító pecsétjét ez esetekben is a kötelezvényre nyomta. Az aláírás nem csak kötelező része volt már a kötelezvényeknek, hanem önmagában is elegendő volt a hitelesítéshez. Erre ugyan ritkán történt példa, 1711-ből azonban fennmaradt egy kötelezvény, amit nem csak a kiállító hitelesített saját pecsét hiányában aláírásával, hanem a két tanú, köztük az ügyvéd, Johann Wohlmüt is csak aláírásával hitelesített.²⁴

A fenti megfigyeléseknek van egy fontos következményük a kötelezvényeken található aláírások statisztikai értelmezésére nézve: 1700 előtt a kötelezvényeken a kiállítók és tanúk aláírásának hiányából nem feltétlenül következtethetünk ezeknek a személyeknek a hiányzó írástudására. Körülbelül 1658 után, amikortól az aláírást tartalmazó kötelezvények kerülnek túlsúlyba, mindenesetre feltételezhetjük azt. Ugyanakkor egy személy hiányzó írástudásából nem következik, hogy az illető olvasni sem tudott.²⁵ Az alábbi táblázatok azon személyek számát mutatják, akik kiállítóként vagy tanúként aláírtak, illetve nem írtak alá kötelezvényt, valamint származási hely, jogállapot, iskolázottság (értelmiségiek), illetve a kiállítás éve szerint a kiállítási és hitelesítési cselekmények számát.²⁶ A származási hely és a jogállapot szerinti rendezés célja, hogy lehetővé váljon az írástudás, és a vélhető iskolázottság óvatos összevetése, s hogy biztosított legyen a társadalmi pozíció és az írástudás közti összefüggések elemzésének lehetősége.²⁷

Azokat a személyeket, akik több időszakban állítottak ki, illetve hitelesítettek kötelezvényeket, valamint azokat, akik egy kötelezvényt aláírtak, egy másikat azonban nem, értelemszerűen kétszer számoltam. Az előbbi esetben mindössze három személyről van szó, utóbbiban azonban 32-ről. Kettős előfordulásukat a statisztikai elemzésben természetesen figyelembe vettem.

²³ Kivételt képeznek a hatóságok, melyek leveleiket csak pecséttel hitelesítik, mely mellett kiírhatják a hatóság nevét, de aláírásnak nem kell szerepelni (pl. Lad. XXVI et AA. Fasc. VIII. Num. 504-1, az esslingeni tanács levele Sopron magisztrátusához 1783-ból).

²⁴ Lad. XXVI et AA. Fasc. VII. Num. 455.

²⁵ Vö. Tóth István György megfigyeléseit, *Tóth I. Gy.*: Mivelhogy magad írást nem tudsz i. m.

²⁶ A táblázatokban található statisztikai összesítés nem különbözteti meg a kiállítói és tanúaláírásokat. A kötelezvények elemzésekor ezt a különbségtételt megtettem és ahol az aláíró személy kiállítói vagy tanúi szerepe befolyásolta a kötelezvényhitelesítés módját, ott ezt a cikk szövegében említtem meg.

²⁷ Az értelmiségiek csoportjába az írással hivatásszerűen foglalkozó, jellemzően egyetemet látogatott papokat, tanárokat és ügyvédeket sorolom. A származási hely, jogállapot és foglalkozás megállapításánál Házi Jenő elsősorban a soproni polgárkönyvek adatait feldolgozó adattárát vettem alapul: *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Budapest, 1982. A jogállapot megállapításának nehézségeihez vö. *Dominkovits Péter*: Sopron, a 18. század egyik regionális oktatási központja. In: A város térben és időben (Sopron kapcsolatrendszerének változásai). Konferencia Sopron szabad királyi város 725. évéről. (Szerk. Turbully Éva.) Sopron, 2002. 123–170. különösen 133sk.

Magyarázat (1. táblázat):

A) Sopronban lakó személyek

A) I, polgárok (polgárfiúk) / polgárlányok: polgár, aki egyben polgárfiú, polgárlány, vagy Sopronban élő értelmiségi gyermeke, s aki legkésőbb iskolás korától Sopronban él

A) II, polgárok: soproni polgár, kinek felmenői nem ismertek vagy nem ismert, apja mikor lett polgár, és iskolás korában már Sopronban élt-e

A) III, beköltözött polgárok: Sopronba költözött, s ott polgárjogot nyert személyek

A) IV, Sopronban felnőtt soproni polgárok: apjuk soproni lakos, maguk polgárok, és vélhetően Sopronban nőttek fel

A) V, értelmiségiek: soproni (nem polgári jogállású) értelmiségiek, akiknek felmenője ismeretlen

A) VI, lakosok (Mitwohner): soproni lakosok (még ha bizonyosan nem ott nőttek is fel, pl. csak Sopronba mentek férjhez; s akkor is, ha apjukról mindössze annyit tudunk, hogy valamikor soproni polgár volt)

A) VII, vélhetően „lakos” (Mitwohner) jogállású²⁸ soproniak/soproni születésűek: ismeretlen jogállású személyek (esetleg annyi ismert róluk, hogy apjuk soproni polgár, vagy lakos), kik azonban bizonyosan Sopronban laktak, vagy elemi iskolájuk befejezéséig, illetve nagykorúságuk eléréséig Sopronban éltek

A) VIII, polgárfiúk, vélhetően soproni lakosok: apjuk soproni polgár, s maguk vélhetően Sopronban laktak

A) IX, vélhető, de nem azonosítható polgárok: a Házi Jenő soproni polgárjegyzékében felsorolt polgárokkal bizonyossággal nem megfeleltethető személyek, kik azonban vélhetően soproni polgárok²⁹

Magyarázat (2. táblázat):

B) Sopron jobbágyfalvainak lakói

B) I, jobbágyfalvak lakói: Sopron valamely jobbágyfalvában lakó, vagy bizonyosan ott felnőtt személyek

B) II, balfi (Sopron jobbágyfalva) születésű

C) Nem Sopronban, s jobbágyfalvaiban lakó személyek

C) I, nem soproniak: nem Sopronban, illetve jobbágyfalvaiban lakó személyek

C) II, vélhetőleg nem soproniak: lakó- és származási helyük ismeretlen, de nagy valószínűséggel nem Sopronban, vagy Sopron valamely jobbágyfalvában lakó, onnan származó, vagy elemi iskolába ott járt személyek

D) Ismeretlen lakhelyű és származási helyű személyek

A táblázatok adatai megerősítik és kibővítik a fenti megállapításokat. A soproni polgárság minden rétegében és a nem soproniak közt (C I) az itt 1641-es kezdő- és 1660-as záró évvel definiált időszakig az aláírás nélküli, 1661 után az aláírást tartalmazó hitelesítések vannak túlsúlyban. Ez a megoszlás nem áll a kiállítók és hitelesítők három csoportjára. A Sopronban élő értelmiségiek (A V) már az 1641–1660 közötti évtizedekben aláírják a kötelezvényeket. Ebből azonban nem

²⁸ A Mitwohner-ek polgárjoggal nem rendelkező lakosok. A továbbiakban a „lakosok (Mitwohner)” kifejezéssel utalok rájuk.

²⁹ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok, i. m.

I. táblázat: Aláírások soproni kötelezvényeken 1590–1790 között: soproni lakosok

	aláír		nem ír alá		keresztet tesz	
	személyek	kiállítási / hitelesítési cselekmény	személyek	kiállítási / hitelesítési cselekmény	személyek	kiállítási / hitelesítési cselekmény
A) Sopronban lakó személyek	211	327	264	317	22	22
A) I, polgárok (polgárfiúk) / polgárlányok	93	159	97	132	10	10
1590–1592	-	-	-	-	-	-
1615–1640	1	1	20	24	-	-
1641–1660	23	33	56	96	-	-
1661–1680	37	84	20	21	1	1
1701–1720	14	20	1	1	8	8
1771–1790	3	3	-	-	-	-
A) II, polgárok	24	36	51	62	1	1
1590–1592	-	-	2	2	-	-
1615–1640	3	3	15	18	-	-
1641–1660	17	29	30	38	-	-
1661–1680	2	2	3	3	-	-
1701–1720	1	1	-	-	-	-
1771–1790	-	-	-	-	-	-
A) III, beköltözött polgárok	43	66	32	38	1	1
1590–1592	-	-	-	-	-	-
1615–1640	3	4	4	4	-	-
1641–1660	12	15	23	29	-	-
1661–1680	11	26	5	5	-	-
1701–1720	5	6	-	-	1	1
1771–1790	8	8	-	-	-	-
A) IV, Sopronban felnőtt polgárok	1	1	1	1	-	-
1641–1660	-	-	1	1	-	-
1661–1680	1	1	-	-	-	-
A) V, értelmiségiek	18	27	7	10	-	-
1590–1592	2	5	4	6	-	-
1615–1640	1	1	3	4	-	-
1641–1660	7	9	-	-	-	-
1661–1680	1	1	-	-	-	-
1701–1720	1	1	-	-	-	-
1771–1790	5	9	-	-	-	-
A) VI, lakosok (Mitwohner)	20	24	74	74	7	7
1590–1592	-	-	2	2	-	-
1615–1640	2	2	18	18	-	-
1641–1660	5	8	40	40	-	-
1661–1680	5	6	14	14	-	-
1701–1720	3	3	-	-	3	3
1771–1790	3	3	-	-	4	4
A) VII, vélhetően „lakos” jogállású soproniak / soproni születésűek	8	9	7	8	2	2
1641–1660	1	1	5	6	-	-
1661–1680	4	5	2	2	1	1
1701–1720	2	2	-	-	1	1
1771–1790	1	1	-	-	-	-
A) VIII, polgárfiúk, vélhetően soproni lakosok	2	2	1	1	1	1
1641–1660	-	-	1	1	-	-
1661–1680	1	1	-	-	-	-
1701–1720	-	-	-	-	1	1
A) IX, vélhető, de nem azonosítható polgárok	2	3	1	1	-	-
1641–1660	-	-	1	1	-	-
1661–1680	-	-	-	-	-	-
1701–1720	1	1	-	-	-	-

2. táblázat: Alíráások soproni kötelezvényeken 1590–1790 között: Nem soproni lakosok és ismeretlen személyek

	aláír		nem ír alá		keresztet tesz	
	személyek	kiállítási / hitelesítési cselekmény	személyek	kiállítási / hitelesítési cselekmény	személyek	kiállítási cselekmény
B) Sopron jobbágyfalvainak lakói	8	8	95	103	1	1
B) I, jobbágyfalvak lakói	8	8	95	103	-	-
1590–1592					-	-
1615–1640	-	-	15	15	-	-
1641–1660	3	3	64	71	-	-
1661–1680	5	5	16	16	-	-
1701–1720					-	-
1771–1790					-	-
B) II, balfi születésű	-	-	-	-	1	1
1701–1720	-	-	-	-	1	1
C) nem Sopronban, vagy jobbágyfalvaiban lakó személyek	145	167	178	191	5	6
C) I, nem soproni	132	152	164	177	3	4
1590–1592	6	10	9	14	-	-
1615–1640	10	13	39	40	-	-
1641–1660	82	89	98	103	-	-
1661–1680	22	26	16	17	1	2
1701–1720	3	3	-	-	1	1
1771–1790	7	7	2	2	-	-
C) II, vélhetően nem soproni személyek	13	15	14	14	2	2
1590–1592	-	-	-	-	-	-
1615–1640	4	4	1	1	-	-
1641–1660	6	6	9	9	-	-
1661–1680	1	1	4	4	1	1
1701–1720	-	-	-	-	-	-
1771–1790	1	1	-	-	-	-
D) ismeretlen személyek	26	27	10	10	10	10
1590–1592	-	-	-	-	-	-
1615–1640	1	1	3	3	-	-
1641–1660	9	9	2	2	-	-
1661–1680	13	14	5	5	-	-
1701–1720	1	1	-	-	-	-
1771–1790	1	1	-	-	-	-

következik az, hogy a személyes aláírással történő kötelezvényhitelesítés az értelmiségiek rétegében kezdődne. Az értelmiségiek által kiállított és hitelesített kötelezvények előfordulási adatai a fenti táblázatban – ahogy az statisztikai egyszerűsítésekben olykor előfordul – megtévesztőek. Ugyanis bár az értelmiségiek: papok, tanárok, ügyvédek többsége nem volt polgár, az ügyvédek között polgárjoggal rendelkező személyeket is találunk. Ezeket a személyeket a polgárok közé soroltam.³⁰ Ha az általuk kiállított és hitelesített kötelezvényeket az értelmiségiek csoportjában számoltakhoz számítjuk, az 1641–60 közötti időszakban – az értelmiségiek csoportjában – túlsúlyban maradnak az aláírást tartalmazó kötelezvények. A kötelezvények többsége továbbra is az értelmiségiek mint

³⁰ Ez a technikai jellegű döntés a fenti táblázatban megkülönböztetett társadalmi csoportok esetében a táblázat adatai alapján megállapítható aláírási gyakoriságot nem befolyásolja érdemben. A kötelezvények aláírói közül hat ügyvéd rendelkezett polgárjoggal: Jacob Faut, Georg Prunner, Erhard Adam Resch, valamint Georg Melchior, Hans és Marx Zuanna. Ők személyenként 1–5 kötelezvényt hitelesítettek, ötnél többet csak Erhard Adam Resch hitelesített.

tanúk által hitelesített oklevél. Feltételezhető tehát, hogy az aláírással mint a kötelezvényhitelesítésnek a kiállító és/vagy tanúk által történő pecsételéssel melletti eszköze a kötelezvények tanúk aláírása általi hitelesítésének mintája alapján terjedt el. Írástudó személyekként és gyakori tanúkként az értelmiségiek fontos szerepet játszanak ebben a folyamatban.

Azoknak a kiállítóknak a második csoportjába, akikre nem érvényes az aláírások túlsúlyba kerülésének fent megállapított időkerete, Sopron jobbágyfalvainak, azaz Balf, Harka, Kópháza, Nyék, Meggyes, Ágfalva és Lépesfalva lakói tartoznak. Ők 1661–80 között (pontosabban 1675-ig) is csak ritkán írják alá – az esetek 23,8%-ában – kötelezvényeiket, és 1640 előtt egyáltalán nem találunk tőlük aláírást.³¹ Az úrbéres falvakban, melyek lakói föld-, illetve szőlőművelő jobbágyok voltak, ez kétségtelenül a hiányzó iskolázottsággal és írástudással

³¹ A jobbágyfalvak lakói által aláírt kötelezvények aránya az 1615–1680 közötti időszak viszonylatában 7,77%, míg a soproni lakosok esetében 38,66%.

függ össze.³² 1676-tól a reverzálisfondban már nem található jobbágyfalvak lakói által kiállított, illetve hitelesített kötelezvények. A jobbágyfalvakat érintő kötelezvényeket talán külön archiválták ettől az időtől. A kérdést csak ezirányú kutatás alapján lehet eldönteni.³³

Valószínűleg a hiányzó iskolázottság és írástudás az oka annak is, miért nem tartalmazzák a Sopronban lakó, de polgárjoggal nem rendelkező soproni lakosok által kiállított, illetve hitelesített kötelezvények a kiállító, illetve hitelesítő aláírását (az érintett lakosok 73,68%-a esetében). A polgárjog megszerzésének feltétele az újkorban is egy megfelelő nagyságú vagyon volt, amelynek rendszerint magában kellett foglalnia egy soproni (rész)háztulajdont, és amelyből polgárfelelveteli díjat kellett fizetni.³⁴ Bár némely lakos (Mitwohner) rendelkezett (rész)háztulajdonnal, többségük rosszabb anyagi és alacsonyabb társadalmi helyzetben volt, mint a polgárok. A gimnáziumok, de vélhetően a – német, illetve magyar – elemi iskolák is nehezebben voltak számukra elérhetők, ahol az olvasást és írást elsajátíthatták.³⁵ Vélhetően ez az egyik oka a polgárjoggal nem rendelkező soproni lakosok későbbi alfabetizációjának, ami minden bizonnyal az 1661–1680 között kiállított aláírt kötelezvények csekély arányának hátterében áll. A 10 ismert származási helyű és/vagy foglalkozású lakos közül 5 igazolhatóan vagy vélhetően jobbágy gyermeke. Közülük senki sem írt alá. A lakosok csoportjában az aláírások csekély arányának másik oka a nők magas aránya ebben a csoportban (78,95%; az 1641–60 között készült kötelezvényekben hasonló az arány). Mivel a nők rendszerint nem rendelkeztek polgárjoggal, minden ismeretlen származású polgárfeleséget ebbe a csoportba kellett sorolnom. Ez azonban nem változtat azon a megállapításon, hogy a polgárjog nélküli lakosok csekélyebb aránya tudott írni, mint a polgárok. A lakosok csoport négy férfitagja, egy jobbágyfiú, egy kapás, egy molnár és egy molnárfiú kötelezvényét ugyanis nem írja alá.

Szembetűnő, hogy azok a kötelezvények, melyek kiállítója vagy hitelesítője nem Sopron, vagy valamely jobbágyfalvának lakója, az aláírást nem tartalmazó kötelezvények

dominanciájának időszakában szignifikánsan nagyobb arányban tartalmaznak aláírást, mint a soproni polgárok által kiállított vagy hitelesített kötelezvények. Az összehasonlításból a soproni „lakosokat” (Mitwohner) csekélyebb iskolázási esélyük miatt kizártam.

Az aláíró kiállító és hitelesítő aránya az összes kiállító és hitelesítő számához viszonyítva

	Soproni polgárok (A,I; A,II; A,III; A,IV)	Nem Sopronban, vagy jobbágyfalvaiban lakó személyek (C,I; C,II)
1590–1592	0%	40%
1615–1640	15,22%	25,93%
1641–1660	32,1%	44,88%

A nem soproni, illetve Sopron jobbágyfalvaiban lakos személyek kötelezvényeire jellemző nagyobb aláírási gyakoriság – mely személyek között a fenti mintában hasonlóan a polgárok mintájához több nő is található, utóbbi mintától eltérően azonban néhány jobbágy is szerepel közöttük – talán azzal magyarázható, hogy esetükben mint a soproni városi közösségekben ismeretlen, és a városiakok számára nem azonosítható pecséttel rendelkező személyek esetében a kor jogi gondolkodásában nagyobb igény volt a pecsét mellett aláírással is történő hitelesítésre. Hogy valóban ez-e az oka a nagyobb aláírási gyakoriságnak nem soproni személyeknél, azt további, új forrásokat bevonó vizsgálatoknak kell eldönteniük. Nem zárható ki az sem, hogy a társadalmilag mobilabb családok tagjainál, akik nagy távolságból költöztek Sopronba, és ott távol lakó rokonok javára végrendelkeztek, magasabb volt az alfabetizációs ráta. Az azonban, hogy a hitelesítések nem soproniak által kiállított kötelezvényekben nagyobb arányban fordulnak elő, mint soproniak által kiállított kötelezvényekben, az aláírások fenti megoszlásában nem játszik szerepet, amint azt az alábbi táblázat mutatja.

Az aláíró hitelesítő aránya az összes kiállító és hitelesítő számához viszonyítva

	soproni polgárok (A,I; A,II; A,III; A,IV)	Nem Sopronban vagy jobbágyfalvaiban lakó személyek (C,I; C,II)
1590–1592	0%	13,33% (minta: 15 személy)
1615–1640	6,52%	5,55%
1641–1660	14,29%	6,15%

Az utolsó, és az oktatástörténet valamint a kancelláriai nyelvkutatás számára egyaránt fontos kérdés az adatok reprezentativitására vonatkozik. Egyrészt a polgárok és lakosok számához képest kevés reverzális maradt fenn. Talán sokkal többet nem is állítottak ki. Kötelezvényt ugyanis általában a városházán őrzött örökreszek felvételéről állítottak ki. Ingó örökséget pedig csak kiskorú, ismeretlen helyen tartózkodó, és nem soproni lakos örökösök esetén őrzött a városháza. Másrészt a reverzálisok, az 1658 utáni időben is, amikor az aláírás hiánya már az írástudás hiányára utal, sok évre oszlanak meg, ami az egyes évekhez köthető regiszterek alapján becsült lakosságsszámmal való összehasonlítást csak a kiállító

³² Sopron jobbágyfalvainak iskolatörténete még feldolgozatlan. Az is bizonytalan, maradtak-e fenn vonatkozó források. A kötelezvényekben 1646–1673 között többször említett harkai iskolamester, Johann Ritzinger 1643-tól vélhetően Sopronban lakott Lipótfalváról átköltözött szüleiével és szerzett 1657-ben polgárjogot (*Házi J.*: Soproni polgárcsaládok i. m. 756). A közeli Harkára bizonnyal Sopronból járt dolgozni.

³³ A jobbágyfalvakból 1626-tól ismertek árvaügyi nyilvántartások (jelzet: SVL 1007 d). Ezek részben árvaakönyvek, részben önálló, később csomóba rendezett iratok, melyeket árvaládákban vagy az árvaakönyvekben őriztek. A Ferdinand Dobner polgármester által 1700-ban a régi ágfalvi árvaakönyvbe (1627–1684) tűzve talált különálló iratok között kötelezvény nem található, vö. Ferdinand Dobner emlékkönyve (Gedenkbuch) I, 13^v, jelzet: SL 1019-1.

³⁴ A polgárjog történetéhez a későközépkori Sopronban vö. *Szende Katalin*: Polgárnak lenni. A polgárjog megszerzésének elvei és gyakorlata a későközépkori Sopronban. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*, 1 (2006) 85–107; a lakosokhoz (Mitwohner) vö. *Mollay Károly*: Sopron a középkor végén. *Soproni Szemle*, 10 (1956) 31–42, itt 40sk.

³⁵ Vö. *Németh Sámuel*: A soproni evangélikus líceum történetének egy százada 1681–1781. Sopron, 2007. 199–201. Statisztikai összehasonlítás a soproni lakosság különböző rétegeinek iskoláztatási különbségeiről a koraújkorban nem létezik. *Németh Sámuel* a soproni líceum 1777-ből fennmaradt első teljes tanulójegyzékét elemzi.

és hitelesítők által Sopronban töltött évek számának meghatározása után teszi lehetővé. A polgárok és lakosok aktuális sora ugyanis gyorsan változott. A polgárkönyvek és egyéb források alapján az 1535–1848 közötti időszakra 12116 polgárt regisztrál, s a polgárkönyvek történetét hosszú távon nyomon követő Házi Jenő szerint ugyanis Sopron lakossága száz évenként szinte teljesen kicserélődött.³⁶

A mintában szereplő polgárok és lakosok életkora sem következmények nélküli a lakosság alfabetizációs rátájának megítélése szempontjából. Ha többségben idősebb vagy többségükben fiatalabb emberek lennének, akkor a mintában megfigyelt aránnyal azonos arányú városi alfabetizációs ráta feltételezése figyelmen kívül hagyná az alfabetizációt jellemző esetleges generációs eltéréseket. A mintában szereplő soproni lakosok közül 82-nek, többségükben polgároknak ismert az életkora a kötelezvényekből vagy Házi Jenő polgárjegyzékéből. A kötelezvénykiállítás idején a kiállítók átlagéletkora 38,5 év. Ez az életkori átlag a felnőtt kor korabeli határértékeinek (20 és 60 év) közepén helyezkedik el (a középértéktől 10 évnél nagyobb deviancia aránya 41,5%), s ezért kizárja a felnőttek alfabetizációs rátájának generációs eltérések miatti esetleges téves megbecslését: a kötelezvények aláírásai alapján megállapítható alfabetizációs ráta a 20 és 60 év közötti felnőttek összességére érvényes.

1661 és 1680 között 51 polgári és 5 nem polgári kiállító és hitelesítő írt alá kötelezvényt. Ez a két csoportba tartozó összes kiállító és hitelesítő 64,56, illetve 26,3%-a. Ha figyelembe vesszük, hogy ebben az időszakban tanúnak már inkább írástudó személyeket választottak, a 64,56% a polgárok alfabetizációs rátájának felső határát jelölheti. Összehasonlítható adatok Magyarország más szabad városából nem állnak rendelkezésre. Tóth István György a 18. században

2400 lakost számláló mezőváros Körmenten a 17. század utolsó 3 évtizedében 43 írástudó személyt talál 91 írástudatlan mellett, mely utóbbiak aláírás helyett keresztet rajzoltak.³⁷ Ez 32,09%-os alfabetizációs rátának felel meg. A kereskedő- és iskolaváros Sopronban az írástudók aránya ennél valószínűleg magasabb: 32,09 és 64,56% között található. Ha ezeket a határértékeket Sopron lakosság számára vetítjük, melyet Thirring 1680 előtt 8500 főre, 1680 után 6000 főre, 1720 körül pedig 5500 főre becsült,³⁸ óvatos becslés alapján (mely a polgárokat, s nem polgári lakosokat külön arányítja, s csak a 20 évesnél idősebb felnőtteket veszi figyelembe) az 1680 előtti években 1000–3000 írástudóval számolhatunk.

Az aláírni tudás soproni mértékének további statisztikailag értékelhető forrása lehetne az a 17. századi polgári aláírásjegyzék, melyről Petz János Gottlieb krónikájából tudunk. Petz említést tesz arról, hogy 1683. július 16-án a soproniak hűségesküt tettek Thököly Imrének, és esküjét minden polgárnak pecsétjével és aláírásával kellett megerősítenie.³⁹ Ez az aláírásjegyzék azonban egyelőre nem ismert. Ha fennmaradt, megtalálása rendkívül értékes lenne az alfabetizációkutatás számára.

Nem mindenki tudott írott szöveget fogalmazni, s nem mindenki gyakorolta írástudását azok közül, akik nevüket leírni tudták. Ahhoz, hogy az írástudás valós soproni mértékét – s jelen dolgozat kiindulópontjához kapcsolódóan: a soproni városi kancellária írott produktumainak lehetséges nyelvi hatását – megvizsgáljuk, először azokat a személyeket és helyzeteket kell azonosítanunk, akik írtak, illetve amelyekben írásra került sor. Ezeknek a helyzeteknek a jövőbeli rekonstruálása számos, többnyire elbeszélő forrás használatát kívánja meg, melyek közül csak néhány nyújt többet elszórt adatoknál.

³⁶ Házi J.: Soproni polgárkönyvek i. m. 30.

³⁷ Tóth I. Gy.: Mivelhogy magad írást nem tudsz i. m. 66.

³⁸ Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége a 18-ik század elején. *Soproni Szemle*, 1 (1937) 3. sz. 161–172.

³⁹ A Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. / Die Johann Gottlieb Petz zugeschriebene Ödenburger Chronik aus dem 17. Jahrhundert. Közreadja / Ediert von: Dominkovitsné Szakács Anita, Sopron, 2016. 102. (= Sopron város történeti forrásai; C sorozat 6. kötet). Hűségesküket az alfabetizációkutatás forrásként vizsgálja például Pál Judit: Városfejlesztés a Székelyföldön 1750–1914. Csikszereida, 2003. 456skk.